

Vili Ravnjak

GIORDANO BRUNO

Dramski dialogi

1998

Osebe

AVTOR, dramatik*

GIORDANO BRUNO, filozof

ROBERTO BELLARMINO, inkvizitor

TIBOR, stražar

**Avtorja in inkvizitorja igra isti igralec.*

Kraj in čas dogajanja

Prvi del v avtorjevi delovni sobi danes, drugi del pozimi leta 1600 v Angelskem gradu v Rimu.

Krstna izvedba obeh delov teksta je bila 9. sept. 1998 v Drami SNG Maribor.

Režija Maria Millas. Igrali so: Peter Ternovšek (Giordano Bruno), Alojz Svete (Avtor / Roberto Bellarmino) in Davor Herga (Tibor).

PRVI DEL

SVETI OGENJ ali PROLOG K DRAMI GIORDANO BRUNO

(Drama se dogaja neke deževne noči v podstrešni sobici, kjer sedi za pisalnim strojem Avtor in tipka. Kadar tipkanje utihne, se slišijo dežne kaplje, ki padajo na streho. V prostoru, ki je prezaložen s knjigami in rokopisi, je mrak, ki ga razsvetljuje luč z delovne mize. Ob njej je majhen kip Giordana Bruna. Pred njim je prižgana sveča.)

AVTOR *(med tipkanjem pisma)*: Dejali ste, da ne bom zmogel, da mi bo spet zmanjkalo inspiracije, še preden bom prav začel. Morda ste imeli prav. Toda zagotavljam vam, ne bom se vdal. Obljubljam vam, gospod ravnatelj, dramo bom končal, pa četudi jo bom pisal vse življenje. Še nobeno delo me ni tako vznemirjalo. Prav obseda me. Nenehno čakam na čudežni trenutek, ko me bo iskra božanskega navdiha ponesla iz brezna ustvarjalne krize! *(Se ustavi in zamisli. Izvleče papir iz stroja in ga raztrga.)* Ne, takšnega pisma mu pa res ne morem poslati; nor sem, popolnoma sem nor! S tem mu dejansko sporočam, da drame nikoli ne bo... Jaz pa sem honorar že zapravil. Ne bi smel podpisati tiste nesrečne pogodbe. Kaj sem pa hotel? Bil sem brez denarja, kot vedno... Ne, ne! *(Ponovno vloži list in začne tipkati.)* Gospod ravnatelj, to je drama, ki jo vsi pričakujemo – vi kot najuspešnejši gledališki direktor, jaz kot najuspešnejši dramatik svoje generacije... *(Neha tipkati, zazre se predse.)* Drama, ki jo čedalje manj razumem, tekst, ki mi je vedno bolj tuj... Moj bog, zakaj? Zakaj?

(Iz temnega ozadja sobe kot duh vstopi Giordano Bruno. Je podoben kipu na avtorjevi mizi. Avtor onemi. Bruno se mu približa.)

BRUNO: Zakaj? Zato, ker jaz te drame ne potrebujem. Očitno pa je tudi ti ne.

AVTOR: Še kako potrebujem. Najbolj od vseh!

BRUNO: Zakaj bi sploh moral pisati? Zakaj ustvarjati velika in pomembna dela? Biti slaven?

AVTOR: Kdo si?

BRUNO: Naslovni junak tvoje drame. *(Vzame v roke kip Giordana Bruna.)* Giordano Bruno. Si nisva podobna?

AVTOR: Giordano Bruno, da si?

BRUNO: Dober večer, prijatelj! Trkal res nisem, a vrata so bila odklenjena.

AVTOR: No, tako! Lepa reč! Končno se mi je zmešalo. Začenjam halucinirati. – Torej, gospod privid, lahko bi bili vljudnejši! Sploh pa si te nisem predstavljal takega!

BRUNO: Domišljija in stvarnost sta dva svetova. Pogosto zelo različna. Včasih povsem nasprotna.

AVTOR: Ti bi torej naj bil materializacija mojih misli?

BRUNO: Lahko se me dotakneš!

AVTOR: Ne, ne. Raje imam stvari, ki se mi samo zdijo.

BRUNO: Prav. Tako bo tudi moj obisk skrivnostnejši kot bi sicer bil. Torej, dramo bi rad napisal o meni in o mojem življenju?

AVTOR: Ja.

BRUNO: In koliko časa se že mučiš z njo?

AVTOR: Odkar pišem za gledališče. Sedem let. Vsake toliko časa se je znova lotim, vendar je nikoli ne morem dokončati.

BRUNO: Z drugimi teksti nisi imel takih težav?

AVTOR: Ne. Tako Nerona kot Einsteina sem napisal v enem zamahu.

BRUNO: Če prav razumem, si v tem času končal dve veliki zgodovinski drami?

AVTOR: Nerona so razglasili za najboljši dramski prvenec, Einstein pa mi je lani prinesel nagrado za najboljšo dramo leta.

BRUNO: Misliš, da bo drama o Giordanu Brunu tudi uspešnica?

AVTOR: O tem ne dvomim.

BRUNO: Jaz pa ti povem, da ne bo. Nikoli namreč ne bo napisana, nikoli dokončana. In ti to veš.

AVTOR: Blede se mi! To niso moje misli!

BRUNO: Kaj naj bi bila glavna tema drame o Giordanu Brunu?

AVTOR: Svoboda in resnica.

BRUNO: Si ti svoboden? Si ti resnica?

AVTOR: Umetnik sem. Ustvarjam. Prepuščam se navdihu, in kadar plavam na njegovih krilih, vem, da je to, kar ustvarjam, resnično.

BRUNO: Ob meni pa se tvoj navdih ne more prav razplamteti. Je tako?

AVTOR: Je in ni. Kadar se z Brunom intenzivno ukvarjam, postanem drug človek. Sploh ne razmišljam več o drami, ampak o svojem življenju, o smislu bivanju. Dvomiti začnem o svojem umetniškem poslanstvu. Sprašujem se, če je to, kar počnem, dobro; če je umetnost, ki jo ustvarjam, prava.

BRUNO: Seveda, ker nočeš slišati tega, kar bi moral.

AVTOR: To pa je?

BRUNO: Nehaj se ukvarjati s to dramo.

AVTOR: Zakaj?

BRUNO: Taka, kot jo želiš ustvariti, ni nikomur potrebna.

AVTOR (*se smeje*): Odpovem naj se delu, v katerega sem vložil vse svoje ustvarjalne upe?

BRUNO: Odpovedati se moraš določenim oblikam čutenja in mišljenja. V bistvu samo nekaterim estetskim normam in filozofskim kategorijam.

AVTOR: Ne, ne. Ničemur se ne bom odpovedal. Biografija Giordana Bruna je že sama po sebi popolna dramska stvaritev. Klasična dramaturgija v najizvirnejšem pomenu. V njej so v najčistejši obliki prisotni prvorazredni dramski konflikti, ki kar kličejo, da jih prenesemo na oder.

BRUNO: Jaz sem se odpovedal življenju, ti pa se niti svojim dramaturškim domislicam ne moreš? Pa bi bil rad moj biograf?

AVTOR: Daj, no, daj! Odpovedal si se življenju, ker si užival v vlogi žrtve. Do podrobnosti sem te preučil. Zaslepljen si bil s svojim heroizmom. Poln si bil sebe in svoje pomembnosti. In nenazadnje, vedel si, da te čaka nesmrtna slava, da bodo o tebi še stoletja razmišljali, pisali knjige, uprizarjali drame, snemali filme...

BRUNO (*se začne smejati*).

AVTOR: Jaz te sicer ne bom prikazal tako bedno, a vseeno, to je tvoje bistvo.

BRUNO (*se še bolj smeji*).

AVTOR: Sem te zadel, kaj?

BRUNO: Ne mene, sebe si zadel! Meni je vseeno, kaj drugi govorijo in mislijo, tebi pa ni! Mnenja drugih o meni – to so njihova življenja, njihove resnice. Jaz z njimi nimam nič.

AVTOR: Torej mi dovoli, da si ustvarim svojo sliko o tebi!

BRUNO: Ti si drugačen. Ob tebi mi ne more biti vseeno. Izbran si, da bistvo Giordana Bruna zares spoznaš. Samo svojo sedanjo zamisel drame moraš prerasti. – Prijatelj moj, samo korak, majhen korak stran od tega tvojega bedastega gledališča obstaja resnična umetnina: življenje – Giordano Bruno.

AVTOR: In v čem je njegova posebnost?

BRUNO: Stojim pred teboj in te gledam. Občutiš, kako te gledam, kako diham?

AVTOR: To za teater ni zanimivo.

BRUNO: Se bojiš preprostosti, enostavnosti resnice?

AVTOR: To ni snov za dramo. Nič dramatičnega, nič konfliktnega. Izžvižgali me bodo.

BRUNO: Bojiš se, da občinstvo tvojega dela ne bi sprejelo, da ti ne bi ploskali.

AVTOR: Umetnost ustvarjamo za druge. Aplavz je logična posledica.

BRUNO: Toda ne, kadar se prilizujemo in skušamo na vsak način ugajati. Ne moreš vendar žrtvovati svoje poštenosti, svoje iskrenosti na račun slave in javnega priznanja. – Ne, dragi moj, na tak način drame o Giordanu Brunu ne moreš ustvariti. Umetnine, ki niso iskren izraz resničnega stanja umetnikove duše, so prazne. Lahko so lepe in privlačne navzven, oblikovno dovršene, a v njih ni ognja živosti! Pozabljene bodo, čim se bo okus občinstva in kritike spremenil.

AVTOR: Torej med umetnostjo in življenjem ne bi smelo biti nikakršne razlike?

BRUNO: Ne, med umetnostjo in umetnikom ne more biti razlike.

AVTOR: Tvoja biografija bi torej morala biti moja avtobiografija?

BRUNO: Na nek način da.

AVTOR: Smešno!

BRUNO: Rekel si, da te ukvarjanje z menoj osebnostno spreminja. Nisi nikoli pomislil, da drame o Giordanu Brunu morda sploh ne pišeš za gledališče, ampak zase?

AVTOR: Razmišljal sem o tem. Toda vprašanja, ki jih odpiram, so preveč pomembna, da o njih ne bi govoril javno. Ta drama je moj prispevek k obrambi svobode mišljenja in

svobode veroizpovedi. Z zgodovino Cerkev hočem kritično obračunati in pokazati resnično ozadje njenega ponovnega vzpona na oblast.

BRUNO: Vključiti se hočeš v spopad med Cerkvijo in družbo. Uživaš v vlogi razsodnika? Ali pa bi se rad postavil na eno od vojskujočih se strani?

AVTOR: Cerkev je treba obravnavati strogo. Tu ni popuščenja. Kadarkoli v zgodovini so ji popustili, je sledila katastrofa.

BRUNO: Kaj pa ti je storila?

AVTOR: Meni nič. Pač pa drugim! Drama o Giordanu Brunu je posvečena žrtvam inkvizicije.

BRUNO: Maščevati se hočeš za bolečine in trpljenja žrtev inkvizicije?

AVTOR: Gre za kritični prikaz nasilja, ki je povezano z zgodovino Cerkev. Nasilje in religija ne moreta hoditi skupaj. V krščanstvu pa se prav to nenehno dogaja.

BRUNO: Toda tvoja drama ne bo nič drugega kot podaljševanje tega stanja. Z njo boš samo še bolj vzpodbudil stare polemike in obračunavanja med zagovorniki in nasprotniki Cerkev.

AVTOR: Gledališče je ogledalo družbe.

BRUNO: To je mogoče res. Vendar pa si moramo najprej postaviti vprašanje, kdo so ljudje, ki držijo to ogledalo v rokah. Od njih je odvisno, kaj bomo videli. – Povej mi, zakaj si se odpovedal prvemu naslovu drame? Ti naslov Feniks ali Čudežna preobrazba ni več všeč? Si se zbal lastnega ustvarjalnega in osebnostnega preobrata? (*Se zagleda v njegove oči.*)

AVTOR (*po dolgem premolku*): Izgini!

BRUNO: Povej mi vrstni red prizorov!

AVTOR: Prosim te, odidi!

BRUNO: Lažje ti bo, če vsebino drame pregovoriva skupaj. Morda boš tako našel celo ključ, kako jo končati. – Torej, prvo dejanje, samostan San Domenico Maggiore v Neaplju, leta 1566. Giordano Bruno ima osemnajst let in študira teologijo.

AVTOR: Večer je. Mladi Bruno skupaj z drugimi študenti zavzeto posluša predavanje starega, s svobodomiselnimi idejami prežetega patra. Nenadoma zleti prek neba čudežno lep ptič, ki ga še nihče nikoli ni videl...

BRUNO:... ki ga nihče ne pozna. – Feniks! Sveta ptica, simbol nesmrtnosti, simbol večnega samorojevanja. Feniks se odpravlja v smrt. Njegova krila izginjajo v krvavordeči kroglji zahajajočega sonca. Ko namreč ptica ostari in začuti bližino smrti, se zakoplje v gnezdo in v njem od lastne toplote zgori, nato pa se iz svojega pepela znova rodi.

AVTOR: Najprej svoboda, odprtost, široki humanistični nazori, renesansa v pravem pomenu besede, potem vdor temnih sil papeškega dvora in opustošenje.

BRUNO: Čista epska dramaturgija?

AVTOR: Na nek način da. Čeprav ne bi rad, da bi bilo samo to. Stvar se pravzaprav začne kot kriminalka. Ponoči neznanci skrivnostno ubijejo starega patra. Naslednje jutro njegovo truplo najdejo na samostanskem hodniku. Čez nekaj ur se v samostanu pojavi inkvizicijska policija in začne preiskavo. Zaslišijo priorja, več profesorjev in študentov, med njimi tudi Giordana Bruna. Umor patra ostane nepojasnen. Glavni inkvizitor zagrozi, da bo vse predal inkvizicijskemu sodišču. Naslednjo noč ubijejo tudi inkvizitorja. V samostanu nastane vsesplošen preplah.

BRUNO: Tisto noč sem bil s svojo ljubico, čudovito lepo redovnico, na vrtu ženskega samostana v soseščini. Omamljen od sveže zaljubljenosti in strasti mladega ženskega telesa, sem se proti jutru vračal domov. Pri plezanju čez samostanski zid so me zasačili. Nasilno so me odvedli v priorjevo sprejemnico, kjer so zasliševali mojega študentskega kolego, ki so ga prav tako ujeli, ko se je od ljubice vračal domov. Naključje je hotelo, da sva postala glavna osumljenca za inkvizitorjev umor.

AVTOR: Naslednji dan pride v samostan novi inkvizitor, ki v zelo kratkem času odkrije, kdo je pravi morilec.

BRUNO: Bil sem oproščen. Toda moje ime je vseeno ostalo v inkvizicijskem zapisniku. Ker sem zagovarjal svobodomiselne ideje starega patra, pa sem dobil prvič tudi pečat heretika.

AVTOR: Ni dobro? Drama, vredna Schillerja ali Shakespeara!

BRUNO: Da, če bi bilo vse to res!? Naslednjo noč naj bi mi ubili ljubico?

AVTOR: Saj vem, da je mlada redovnica Beatrice moj izmislek, toda za nadaljnji potek drame je njen nastop potreben.

BRUNO: Nune iz ženskega samostana so zavohale, da je njihova sestra noseča. V strahu pred inkvizicijo so ta greh seveda želele skriti. Nesrečnemu dekletu so iztrgale plod. Sredi

noči sem jo našel mrtvo na hribu nad morjem. Na nebu je sijal mesec, jaz pa sem jokal. Takrat sem začutil, da sem izgubil vse, kar mi je bilo dragocenega v življenju. Z mojo Beatrice je umrla tudi vera v krščansko predstavo o Bogu.

AVTOR: To je ključni trenutek, v katerem zraste Brunov dosmrtni odpor do Cerkve kot institucije. Tu se odloči za življenje v svobodi in za svobodo. Slekkel si meniško kuto in zbežal iz Neaplja.

BRUNO: V resnici seveda ni bilo tako. Pred inkvizicijskim terorjem sem prvič zbežal šele iz preiskovalnega zapora v samostanu Minerva v Rimu.

AVTOR: No, ja, kakšno stvar že lahko malo prilagodim. Saj ne pišem dokumentarne drame.

BRUNO: Kljub nekaterim ponaredkom, ali bolje rečeno, ideološkim prilagoditvam, se mi zdi drama do sem dobra. Ni pa dobro nadaljevanje. Zašel si v povsem drug pripovedni slog. Ostala dejanja so nekaj povsem drugega kot prvo. V bistvu nimajo prave povezave s prvim. Pravzaprav so le fragmenti, ilustracije. Na primer potovanje v Švico in Francijo, kjer se moram neposredno soočiti z resničnostjo verskih vojn, pa bivanje v Londonu in srečanje z angleško kraljico, ki je bilo sicer eno najlepših londonskih doživetij; Elizabeta I. je imela izreden smisel za humor in se je znala na papežev račun tako pretkano šaliti, da sem se moral do solz nasmejati.

AVTOR: Strinjam se, prehod med prvim in drugim dejanjem je moj glavni dramaturški problem, a ga v tem trenutku še ne znam rešiti.

BRUNO: Morda pa začetek drame ni pravi?

AVTOR: Ne, začetek je pravi. Potrebujem Brunov zelo osebni razlog za njegov odpor do institucij Cerkve. Če ga prikažem v luči mladostne ljubezenske tragedije, bo to prepričljivo.

BRUNO: Pristranski si. Preveč črnobelo me slikaš. Razen tega pozabljaš, da me večina pozna kot filozofa in mistika.

AVTOR: Poskrbel sem tudi za to. Imam nekaj čudovitih prizorov, ki jih nameravam vključiti v tretje in četrto dejanje. Na primer tvoje vznesene razprave z londonskimi prijatelji o resnici, ali pa razkrivanje skrivnosti kabalistične mistike v pravljici Pragi leta 1589.

BRUNO: In konec drame?

AVTOR: Konec je vezan na nekaj nenavadnih, usodnih naključij tvojega življenja. Povej mi, zakaj si leta 1591, ko si se mudil v Frankfurtu, sprejel povabilo beneškega plemiča Giovannija Moceniga, da prideš v Benetke, ko pa si vedel, da te tam lahko ujame inkvizicija?

BRUNO: Ne vem, kar šel sem. Tako sem pač čutil.

AVTOR: Res nenavadna odločitev. Ves čas tvojega svobodnega potepanja po Evropi je bila za teboj razpisana inkvizicijska tiralica. Vedel si, da te papeški Rim šteje za enega največjih nasprotnikov Cerkve, pa si vseeno šel. Pogum ali norost. Kakorkoli že, sijajen vrh drame. Čas, preden te ujamejo, bi rad prikazal v svetlih tonih. Četrto dejanje se bo začelo s sproščeno zabavo in plesom v maskah. Giovannija Moceniga, tvojega izdajalca, bi moral prikazati nekoliko bebavo. Prizor, ko Mocenigo 23. maja 1591 prinese na beneško inkvizicijsko sodišče prijavo zoper tebe, bi moral biti tragikomičen.

BRUNO (*se smeje*): To mi je všeč! Čim več humorja!

AVTOR: No, ja, ne vem, če se tako očitno montiranemu procesu lahko smejemo? Kakorkoli že, tu nameravam citirati uradni inkvizicijski zapisnik in pismo nekega gospoda Schoppa, ki ga je pisal svojemu prijatelju dan po tvoji usmrtni na Cvetnem trgu.

BRUNO: Ampak tu še nisem mrtev, skoraj deset let življenja še imam pred seboj.

AVTOR: To je tema zadnjega dejanja. Skoraj sem ga končal.

BRUNO: Zanimivo, zanimivo. Očitno je najbolj avtobiografsko.

AVTOR: Prosim, no! – Prizorišče dogajanje so zapori Angelskega gradu v Rimu, kjer je bil Bruno zaprt od 27. februarja 1593, do smrti, 17. februarja 1600. V teh letih je zoper njega ves čas teknel javni proces, ki pa se je dokončno zaostрил po letu 1597, ko je prišel za rimskega inkvizitorja Roberto Bellarmino. – Izvoli, lahko ga prebereš!

BRUNO (*prelistava Avtorjev tekst*): Videti je kar zanimivo. Toda, kaj boš z dramo, pri kateri ti je že na začetku vse jasno? Situacije, ki jih prikazuješ, so bile že tisočkrat obdelane. Nič novega ne boš povedal.

AVTOR: Klasika ostaja klasika. Dobre stvari so večne.

BRUNO: Ujel si se v iluzijo velike dramatike, v iluzijo pomembnih, večnih resnic. Oprosti, vse to so zelo omejene, pristranske vizije resničnosti.

AVTOR: Kako to misliš?

BRUNO: Žrtev svojih prepričanj si; predvsem pa žrtev družbenih predsodkov in zablod uma.

– Tako vas je strah prestopiti meje znanega, resničnega in možnega; tako zelo, da svobode mišljenja in ustvarjanja nikoli ne boste spoznali! – Dragi moj, resnična tema tvoje drame sploh nisem jaz, ampak ti in tvoje ustvarjanje.

AVTOR: Kako?

BRUNO: Ti ne pišeš drame o Giordanu Brunu, ampak o inkviziciji. Iz odnosa, ki ga imaš do inkvizicije in do zgodovine Cerkve, pišeš vse to. Toda, čemu ti bo ponavljanje zgodovine in popravljanje napak preteklosti? Sebe spremeni in preteklost ne bo več preteklost! Človeški možgani si izmislijo meje resničnega in možnega, nato pa začno vanje verjeti. Naša resničnost je to, v kar verjamemo.

AVTOR: Sem torej ves čas živel v zmoti? Je bil ves moj trud zaman?

BRUNO: Ne, ni bil. Ob Giordanu Brunu si odraščal. Tukaj sem zato, da bi ti to spoznal in dokončno odrasel.

AVTOR: Moje drame niso moje življenje!

BRUNO: Pa so! V resnici pišeš vedno o sebi. Stvari, o katerih pišeš, se ti dogajajo. Živiš jih. Tvoja umetniška domišljija, tvoje misli in čustva so resničnost, v kateri živiš. Razmisli torej, kakšno realnost želiš ustvarjati? Kje in kako živeti?

AVTOR: Umetnosti pripisuješ moč, ki je v resnici nima.

BRUNO: Vsaka umetnina je živo bitje, najprej v notranjem svetu umetnika, potem pa v svetovih vseh, ki pridejo v stik z njo.

AVTOR: Ne bodi smešen! Umetnina vendar ne oblikuje posameznikovega življenja!

BRUNO: Oblikuje ravno ne; sooblikuje pa! Umetnina postane del človekovih misli in čustev, torej del njegovih resničnosti. – Svet, ki ga prikazuješ, je svet brez izhoda, obsojen na večni dvoboj dobrega in zla. Mučenci bodo jutri mučitelji, mučitelji pa mučenci. Hudič in Bog si tu nikoli ne bosta segla v roke. Svetloba in tema tu ne bosta nikoli eno. Si še naprej želiš živeti v takšnem svetu?

AVTOR: Ne.

BRUNO: Torej ga nehaj ustvarjati! Nehaj obnavljati izkustvo trpljenja in nasilja, ki je povezano z zgodovino Cerkve, z zgodovino preliivanja Kristusove krvi. Ker ta drama

nima konca. Nikoli je ne boš končal. Nemogoče. Nihče je še ni. Zato jo nehaj pisati.
Zdajle, v tem trenutku!

AVTOR: Kaj naj storim?

BRUNO: Začni se zavedati, kaj počneš. Prepoznavaj preprosto dejstvo, da si se izgubil v
obzidjih lastnega uma. Meje, v katere si se vkljenil s svojimi umetniškimi ambicijami, te
bodo zadušile. – Dragi moj! Sposoben si prerasti samega sebe! Tvoj duh je neskončen!
Tvoj duh je brezmejen! Večni smo, nesmrtni! Le da moramo to spoznati. V sebi. Iz sebe.

AVTOR: Kdo si?

BRUNO: Sen; sen, ki ga sanjajo živi in živijo mrtvi.

AVTOR: Pa jaz? Kaj sem pri vsem tem jaz?

BRUNO: Majhen otok resnice, tako kot jaz.

AVTOR: To praviš ti?!

BRUNO: Poglej plamen te sveče! Kaj vidiš?

AVTOR: Ogenj.

BRUNO: In zdaj poglej vame! – Pravi naslov tvoje drame je Feniks.

AVTOR: Vem.

BRUNO: Zdaj razumeš, zakaj sem tu?

AVTOR: Kdo si? Kdo?

BRUNO: Privid in resnica, kot življenje samo.

AVTOR: Dovolj! Nehaj me mučiti. Odpovedujem se tej drami! Odpovedujem se. Prepričal si
me. Ne potrebujem je. Nihče je ne potrebuje. Giordano Bruno, vrni se v zgodovino!
Pozabljen si! Pozabljen! Ni te, ni te več!

BRUNO: Dotakni se me.

AVTOR: Ne! Ni te – ni te – ni te...

BRUNO: Jaz sem. (*Se dotakne Avtorjevih rok in obraza.*)

AVTOR (*se ga otepa*): Nisi, nisi, nisi.

BRUNO: Jaz obstajam. Živim. To je vsa moja resnica. Vse, kar ve zgodovina o meni, je v primerjavi s tem preprostim dejstvom nič, manj kot nič. *(Začne zažigati liste Avtorjeve drame.)*

AVTOR: Kaj pa počenjaš?

BRUNO: Prižigam ogenj.

AVTOR: Moj rokopis sežigaš?

BRUNO: Tvojo dramo pišem. *(Nadaljuje s sežiganjem.)*

AVTOR: Moje delo uničuješ!

BRUNO: Kaj je resnica onstran tvojih papirjev; kaj je življenje onstran tvojega gledališča?

AVTOR: Moj bog, prividi! Prividi! Stran od mene! Stran! – Plameni? Ogenj?!

BRUNO: Sveti ogenj nikoli ni bil privid.

AVTOR: Brat moj! Obstaja samo resnica, ki jo živimo.

BRUNO: In to resnico lahko spoznamo in prerastemo.

(Se pridruži Brunu pri sežiganju listov. Oba se začeta smejati in uživati. Potem pa Bruno nenadoma izgine. Izbruhne požar. Avtor se zave svojega početja.)

AVTOR: Moj bog! Kaj vendar počenjam?

(Požar se vedno bolj širi, dokler ne zajame celega prostora.)

AVTOR *(izginja v plamenih)*: Gorim! Gorim! Gorim!

(Oder prekrije zavesa. Na proscenij stopi Giordano Bruno z rokopisom zadnjega dejanja Avtorjeve drame.)

BRUNO: Jaz sem. Jaz obstajam. To je edina resnica, ki ne potrebuje dokaza. Stojim tukaj na odru, vame svetijo reflektorji in vi me lahko gledate. Vidite me bolje kot jaz vas. Torej, to je vse. – Nobenega aplavza? Nobene kritike? Ne dobre ne slabe? Seveda. Moja predstava je končana. Mojega gledališča ni več. Heroji so pomrli, legende so odsanjane, zgodovina je pozabljena, jaz pa sem spet nič – praznina, mir, tišina. Spet lahko živimo svojo vsakdanjost. Saj res! Skoraj bi pozabil. Tu imam rokopis zadnjega dejanja izgubljene avtorjeve drame. Najbrž bi ga moral prebrati.

DRUGI DEL

POSVEČENO ŽRTVAM INKVIZICIJE

Prvi prizor

(Angelski grad v Rimu pozimi leta 1600. Giordano Bruno sedi na tleh jetniške celice in meditira. Pred vrati stoji stražar Tibor. Po zamračenih stopnicah prihaja Pietro Bellarmino. Tibor ga ustavi.)

TIBOR: Stoj! Kdo je?

BELLARMINO: Jaz.

TIBOR: Kdo jaz?

BELLARMINO: Jaz.

TIBOR: Stoj! Ne premikaj se!

BELLARMINO: Mene si drzneš ustavljati?

TIBOR: Kdo pa si, da te ne bi smel?

BELLARMINO: Izgubil boš službo.

TIBOR: Rekli so mi, da je treba ukaz Velikega inkvizitorja strogo spoštovati. Nihče se ne sme približati celici Giordana Bruna.

BELLARMINO: Jaz sem izdal ta ukaz, zato ga lahko tudi prekršim.

TIBOR: Roberto Bellarmino! Oprostite! Oprostite, nisem vas spoznal.

BELLARMINO: Odpri!

TIBOR (*mu odpre*): Oprostite, Veliki inkvizitor, prosim, oprostite!

BELLARMINO (*vstopi*): Kako je z njim?

TIBOR: Spi.

BELLARMINO: Kako, spi? Vedno kadar pridem, spi.

TIBOR: V resnici nikoli ne spi. Samo sedi in se dela kot da spi.

BELLARMINO: Torej meditira?

TIBOR: Zadnjič ste dejali, da meditirati sme.

BELLARMINO: Zato, ker ti nisi sposoben ločiti, kdaj meditira in kdaj spi.

TIBOR: Zame je to isto.

BELLARMINO: Pa ni! Taki kot si ti vedno spijo. Giordano Bruno pa nikoli. Hudič ga je obsedel. Zdaj o tem ni nobenega dvoma več. Z njim je konec. Brezupno se je sploh karkoli pogovarjati. A vseeno. – Zbudi ga!

TIBOR (*predrami meditirajočega Bruna*): Ej, stari, zbudi se! Obisk imaš.

BRUNO: Dobrodošli, Bellarmino! Boste prisedli? Lahko vam odstopim malo slame.

BELLARMINO: Kratek bom. Prihajam po posebnem papeževem nalogu. Prenašam njegovo osebno prošnjo.

BRUNO: Mora biti pa že kaj hudo pomembnega, da se Klement VIII. osebno obrača name?

BELLARMINO: Sveti oče ti daje še zadnjo priložnost, da se odpoveš svojim knjigam, prekličeš svoje ideje in se pokesaš.

BRUNO: Kaj stvar še ni končana?

BELLARMINO: To je zadnja možnost, da se rešiš smrti!

BRUNO: Česa naj se pokesam? Ne čutim se krivega.

BELLARMINO: Zgorel boš na grmadi.

BRUNO: Če mi je Bog namenil tako usodo, naj se zgodi.

BELLARMINO (*Tiborju*): Lahko greš, Tibor. Počakaj pred vrati.

TIBOR: Razumem. (*Odide.*)

BELLARMINO: Poslušaj, Bruno! Zdaj gre zares. Novo stoletje se začinja. Začenja se velika katoliška obnova sveta. Konec je popuščanjem. Vsi, ki širijo krivo vero in begajo vernike, bodo izobčeni in pokončani. Kaj misliš, da inkvizicijsko sodišče nima drugega dela, kot ukvarjati se s tvojimi herezijami?

BRUNO: Sploh se vam ni treba ukvarjati z njimi. Za vas nimajo nikakršne pozitivne vrednosti. Samo jezite se nanje in vse, kar je povezano z njimi, sovražite. Zakaj? Resničnega bistva mojega dela ne boste nikoli dojeli. Če pa bi ga, z njim ne bi imeli kaj

početi, preveč tuje vam je. Zato je najbolje, da vse skupaj ignorirate in se mirno posvetite gradnji vašega novega nebeškega kraljestva.

BELLARMINO: Se ti je res tako težko pokesati?

BRUNO. Nedolžen sem. Vi pa hočete, da sem kriv.

BELLARMINO: Nisi nedolžen. Grešnik si. Velik smrtni grešnik. Bremenijo te grehi, storjeni iz napačno vodenega razuma. Tukaj sem, da bi ti pomagal spregledati.

BRUNO (*se nasmeje*): Je razum sploh lahko pravilen ali napačen?

BELLARMINO: Brez dvoma. Pravih navdihuje milost Jezusa Kristusa, napačnega pa peklenški načrti Satana in njegovih pomagačev.

BRUNO (*se še bolj smeje*): Kako ste lahko tako naivni?

BELLARMINO: Na duši imaš največjega med vsemi krščanskimi grehi: zanikanje pravega Boga. Zate Jezus Kristus ni odrešenik sveta?!

BRUNO: Povem ti, Bellarmino, Kristus bi bil prvi, ki bi se uprl ideologiji odrešenja, s katero je Cerkev umazala njegov lik; prvi, ki bi se uprl razširjanju Evangelija z ognjem in mečem.

BELLARMINO: O metodah razširjanja vere ne želim razpravljati. Nisem si jih jaz izmislil.

BRUNO: Cilj posvečuje sredstva.

BELLARMINO: Naši cilji so božji. Vsako sredstvo, ki se uporabi za zmago prave vere, je blagoslovljeno.

BRUNO: Tudi zločini?

BELLARMINO: Skrivnost Jezusovega odrešenja ti bo ostala za vedno tuja, antikrist!

BRUNO: Kaj pa, če je tuja vam, ne meni?

BELLARMINO: S teboj se ni mogoče pogovarjati.

BRUNO: Prikrojili ste si Jezusov nauk o odrešenju, da bi z njim lahko vladali in držali ljudi v trajni odvisnosti od institucij Cerkve. Razširjate ideje, ki so v nasprotju z Jezusovim izvirnim učenjem. Spremenili ste osnovno sporočilo o skrivnosti Kristusovega odrešenja, ki je v tem, da vsakdo, tako kot on, postane resnica in živi brezpogojno, nesebično ljubezen, ki je enaka do vseh živih bitij. To je odrešenje. To je razsvetljenje.

Osvobojenje, na katero nam ni treba čakati do smrti, ampak ga lahko doživimo že danes, v tem trenutku, zdajle, tukaj.

BELLARMINO: Jezus, o katerem govoriš, ni pravi Jezus. To je Jezus tvoje domišljije.

BRUNO: Je Jezus piscev Evangelija pa Jezus prvih cerkvenih očetov kaj drugega kot plod njihove domišljije? Jim je morda osebno govoril, kaj naj pišejo in delajo?

BELLARMINO: Ti ne razumeš ali pa nočeš razumeti višjega smisla Jezusovega poslanstva v človeški zgodovini, še manj vloge, ki jo ima pri tem sveta Cerkev.

BRUNO: Najbrž res ne. Zagotovo pa vem, da vaš Jezus ni Jezus, ki je učil nauk o odrešenju, ki se lahko uresniči samo na način medsebojnega odpuščanja in ljubezni. Ta Jezus je moj prijatelj. In zelo ga imam rad.

BELLARMINO: Če znamo brezpogojno ljubiti in nesebično odpuščati drugim, moramo znati to dvoje od drugih tudi sprejemati. Kdor daje milost, naj milost tudi sprejema. V svojih knjigah in govorih si žalil verska čustva kristjanov in blatil institucijo Cerkve. Sveti oče ti to početje v imenu vsega cerkvenega občestva odpušča. Zakaj nočeš sprejeti milosti njegovega odpuščanja?

BRUNO: Papež mi ničesar ne odpušča. Hoče, da javno priznam nekaj, česar nisem zagrešil. Se zavedaš, v kaj me v resnici sili?

BELLARMINO: Tvoje dejanje bi prispevalo k umirjanju strasti. Pa še živ bi ostal.

BRUNO: Vseeno mi je – sem ali nisem. Zame včeraj in jutri že dolgo ne obstajata.

BELLARMINO: Od človeka, ki je napisal Herojske zanose, bi težko pričakoval, da se bo takole vdal.

BRUNO: Se spomniš, kaj sem vam rekel ob koncu sojenja?

BELLARMINO: »Sodniki, z večjim strahom mi izrekate obsodbo, kot jo jaz sprejemam«.

BRUNO: Nedolžen sem. Čist.

BELLARMINO: Prekliči svoje izjave. Nikakršne možnosti nimaš, da bi s trmo dosegel kaj drugega kot smrt na grmadi. Človek božji, če se takoj ne spokoriš, te bodo živega sežgali!?

BRUNO: Ničesar, kar sem izrekel ali napisal, ne mislim preklicati. S tem bi zanikal filozofijo, ki mi je pomagala, da sem postal to, kar sem. Zavrgel bi vso duhovno znanost o samospoznavanju in samoosvobajanju – izročilo, ki je bilo in bo ostalo v lasti duhovno

razsvetljenih in svobodno mislečih ljudi. To so moji bratje in sestre. Vedno in povsod preganjani. Zaradi solidarnosti z njimi ne bom ničesar preklical.

BELLARMINO: Zgorel boš na grmadi zaradi prepričanj, ki so danes taka, jutri drugačna.

BRUNO: Čeprav je vse relativno, še ne pomeni, da v človeku ni tudi česa trajnejšega, absolutnega. Na primer občutek za poštenost.

BELLARMINO (*se nasmeje*): Poštenost!? Poštenost – absolutna kategorija?! Ne razumem, kako se lahko tako sprenevedaš? Sam si pisal, kako se običaji morale spreminjajo, kako so odvisni od družbenega okolja in zgodovinskega trenutka!?

BRUNO: Ne govorim o vrednotah morale. Govorim o čistem srcu, o najbolj prvinskem občutku, ki se zbudi v človeku, ko ve, da dela prav. Prav po svoji vesti.

BELLARMINO: Oznanjaš evangelij svobode, svobodnega mišljenja, svobodne religije. Misliš, da so ljudje zreli za to? Reci jim, da je vse dovoljeno, pa se bo družba čez noč razkrojila v popolni kaos in anarhijo.

BRUNO: Če pri ljudeh, ki jih učiš svobode, ne vzgajaš hkrati občutka za strpnost do drugačnih od sebe, res ne moreš pričakovati drugega kot vojno. Skozi vsakega človeka govori Bog resnico na samosvoj, samo temu človeku lasten način. Zato je treba življenje in resnico slehernega spoštovati, ker samo tako spoštujemo Boga. Strpnost do drugačnosti je torej osnovni pogoj ustvarjalnega življenja družbe.

BELLARMINO: S teboj ni mogoče razpravljati. Karkoli poveš, smrdi po peklu. Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, torej se ljudje med seboj v ničemer ne razlikujemo. Posebnosti, ki nas ločujejo, niso božje, ampak hudičeve.

BRUNO: Prišla sva do bistva najinih razhajanj. Ti vidiš enakost v podobnosti, jaz jo vidim v različnosti. Težava je le v tem, da za enim stoji ogromna moč milijonske Cerkve, za drugim pa en sam, nebogljen človek.

BELLARMINO. Noben verski poglavar nobene cerkve na svetu ne bi mirno opazoval, kako pred njegovimi očmi rušijo avtoriteto vere in bogoslužja. Samo pomisli, kaj bi se zgodilo, če bi dovolili, da vsakdo časti Boga kot se mu zljubi.

BRUNO: Kar bi bila v resnici najbolj naravna oblika religije.

BELLARMINO: Ateist! Ti si hudič! Res, hudič si! Tako lahko razmišlja samo človek, kakršen si ti. Noben vernik se ne bo strinjal s teboj.

BRUNO: Ker ste ga naučili, da vodi v zveličanje samo spoštovanje cerkvenih zakramentov in verskih dogem. Iz vernikov delate ideološke zafrustrirance in fanatike, ne pa religioznih ljudi, ki bi imeli spontan odnos do Boga in sveta.

BELLARMINO: Tvoje ideje so dobesedno nore. Tvoje knjige so spomenik bolnega uma.

BRUNO: Ne, Roberto! Moje knjige so obramba svobode. Obramba svobode mišljenja in izražanja, ki bo vedno potrebna, ker se bodo vedno in povsod pojavljali ljudje, ki jih bo svobode strah. Inkvizicija je večna. Samo zunanje obličje spreminja. Po duhu ostaja enaka.

BELLARMINO: Satan!

BRUNO: Čeprav ste mi na najbolj drastičen način vzeli fizično svobodo, mi moje notranje svobode nikoli ne boste. Za vedno vam bo ostala nedosegljiva, ker je vaš duh nesvoboden in um omejen! Bog je vsakega človeka ustvaril kot svobodo. In če se mu hočemo za to oddolžiti, je naša duhovna odprtost, miselna širina, srčna brezmejnost največ, kar lahko položimo na njegov oltar.

BELLARMINO: Božjih resnic, ki jih razglašáš, ni izrekel Bog, ampak ti sam.

BRUNO: Mar zakonov, ki jih vi razglašate za božje in večne, ni ustvaril človek? – Človek je zmotljiv, ujet v tisoče zank nevednosti in omejenosti. Samo tisti, ki se vseh teh ne-bogljivosti zaveda, lahko na primeren način služi Bogu.

BELLARMINO: Mi lahko poveš, koliko ljudi zmore sprejeti dejansko odgovornost za svoje misli in dejanja? Koliko ljudi v resnici lahko živi svobodo?

BRUNO: Danes takih ljudi najbrž ni veliko. Vprašanje je, če so kot množica kdaj sploh obstajali ali bodo obstajali. Notranja svoboda namreč zahteva popolnoma etičnega človeka.

BELLARMINO: Tvoje ideje so utopične in nevarne.

BRUNO: Nevarne? Seveda nevarne! Nevarne za vsakogar, ki ima v rokah moč in oblast. Razsvetljenemu, notranje svobodnemu človeku namreč ni mogoče vladati, kajti nobene oblasti, nobene moči ga ni strah; nobene institucije, nobene avtoritete ne priznava. Samo pomisli, dragi moj Bellarmino, kaj bi se zgodilo, če bi se v srcu vsakega vernika prebudil živi Bog? Kaj bi se zgodilo z vašo Cerkvijo, če bi Jezus iz Nazareta začel govoriti skozi vsakega kristjana?!

BELLARMINO: Očitno je, da se najini filozofiji ne bosta mogli nikoli srečati. Še bolj očitno pa je, da boš pri svojih zmotah vztrajal.

BRUNO: Vzemiva, da je moja odločitev, da se ne pokesam in ne sprejemem papeževe pomilostitve, zmota. V redu. To je moja zmota. Z njo sem se prikrajšal za nekaj let življenja. Toda zaradi te moje zmote se bo pokazala neka druga zmota, mnogo večja, mnogo usodnejša. Zmota, ki bo razkrila napačno zasnovanost celotnega verskega sistema. Zločin, ki ga Katoliška cerkev z mojo usmrtitvijo sprejema nase, bo obremenil celotno zgodovino krščanstva.

BELLARMINO. To bo spomin v glavah zgodovinarjev, mrtev spomin, od katerega nihče ne bo imel posebne koristi. Ti pa boš zavrgel življenje?!

BRUNO: Roberto, moj ubogi Roberto, mar me v vseh teh letih, odkar me mučiš in zaslišuješ, še vedno nisi uspel spoznati?

BELLARMINO: Oprosti. Tukaj sem po papeževem nalogu. Naročili so mi, da te moram prepričati v kesanje. Cerkev namreč mnogo bolj zanima tvoja spreobrnitev kot pa usmrtitev. S tvojim imenom je povezanih preveč vplivnih posameznikov in družbenih gibanj. Tvoja smrt je za nas veliko tveganje.

BRUNO: Umiram zase. Ne za sovražnike, ne za prijatelje.

BELLARMINO: Toda ti nisi navaden človek.

BRUNO: Pred smrtjo postane vsakdo čisto navaden človek.

BELLARMINO: Petindvajset let že opravljam poklic inkvizitorja in moram ti reči, da v vsem tem času še nisem srečal človeka kot si ti. Iskreno priznam, vsi, ki so me svarili pred teboj, so imeli prav. Nevaren človek si. Če sem dolgo s teboj, se vame naseli popoln dvom. Začnem se spraševati, če je to, kar počnem, sploh prav. Če sta moja vera in zaupanje v Jezusa Kristusa sploh pravi? Ali s svojo lojalnostjo do papeža in Cerkve ne delam krščanski veri v resnici več škode kot koristi? Če bi s takim razmišljanjem nadaljeval, mi na koncu najbrž ne bi ostalo drugega, kot da se ubijem. Res si nevaren človek, Bruno! Samo božji previdnosti se lahko zahvalim, da se je tvoj proces iztekel.

BRUNO: Se torej danes vidiva zadnjič?

BELLARMINO: Skoraj gotovo. Papežu bom rekel, da si si vzel čas za premislek. Če kesanja ne bo, te bomo naslednji teden predali rimski posvetni oblasti.

BRUNO: In jim priporočili, naj z obsojencem postopajo blago, po možnosti brez prelivanja krvi. (*Se nasmehne.*) Torej, naj zgori v ognju.

BELLARMINO: Sam si kriv, Bruno! Popolnoma sam. Sicer pa, kdor želi biti svoboden, naj nosi tudi breme odgovornosti.

BRUNO: V slovo bi te rad objel.

BELLARMINO: Giordano Bruno!? Tako nič ni hotel razumeti, ali pa ni mogel. (*Hitro odide.*)

Drugi prizor

(*Čez nekaj dni. Bruno sedi na tleh in meditira. Pride do ekstatičnega trenutka.*)

BRUNO: Bog – Bog – Bog! Vse veselje bi lahko prehodil, pa te ne bi našel. A korak, en sam korak stran, pogled vase, in povsod ti. Kamor nese pogled, vse si ti – jaz sem ti in moj pogled je ti. O, Bog! Tako neskončno oddaljen in skrit si, pa vendar tako blizu – ti si jaz, jaz sem ti. Bog moj, ti, ki bivaš, ko rečem, da te ni, in te ni, ko rečem, da si... Zdaj vem, da me ljubiš. Še nikoli nisem tako zagotovo vedel, tako jasno čutil, da sva eno. Večno Eno. Vedno znova bova skupaj umirala in se skupaj rojevala. O, Bog! Moj Bog! – Mir; mir v tebi, mir v meni; Bog!

Tretji prizor

(*Zvečer. Nastopi Tibor, ki prinaša Brunu večerjo.*)

TIBOR: Dober večer, gospod. Prinesel sem ti večerjo.

BRUNO: Boš večerjal z mano?

TIBOR: Ne smem.

BRUNO: To je moja zadnja večerja. Kaj si mi prinesel?

TIBOR: Nič drugega kot običajno. Samo, da si nocoj upravičen še do majhnega dodatka.

BRUNO: A res? Kakšen pa je?

TIBOR: Dva kosa kruha dobiš.

BRUNO: Enega ti odstopim. Navajen sem samo na enega. Preveč mi bo.

TIBOR: Od jetnikov ne smemo ničesar jemati.

BRUNO: Jaz sem poseben jetnik.

TIBOR: Zame ste vsi enaki. No, ja, ti si res precej drugačen.

BRUNO: Zakaj?

TIBOR: No, ja, jutri te ne bo več med živimi.

BRUNO: Še marsikoga ne bo, pa ni za to nič drugačen.

TIBOR: Drugačen si, ker se smrti nič ne bojiš.

BRUNO: Ti se je bojiš?

TIBOR: Meni ni treba jutri umreti. Mene ne bodo sežgali na grmadi.

BRUNO: Lahko da boš moral ti umreti še bolj grozne smrti. Nihče ne ve, skozi kakšna vrata bo moral oditi v večnost. A vseeno se ti smrti ni treba bati. Bojiš se lahko samo ljudi. Zaradi drugih človek največ trpi. Zaradi drugih najtežje umira.

TIBOR: Strinjam se. A kaj, ko brez drugih ni mogoče živeti.

BRUNO: Seveda. Drugi so okolje našega življenja. Odnosi z njimi so glavni vir sreče in nesreče. Vidiš, zato ne smeš dovoliti, da bi bil tvoj notranji mir odvisen od drugih. – Boš torej kos kruha?

TIBOR (*sprejme kruh*): Hvala.

BRUNO: Prisedi. Bova skupaj jedla.

TIBOR: Tega pa raje ne bi. Saj veš, da se pazniki in jetniki ne smemo družiti. Tak je hišni red v zaporih.

BRUNO: Tudi prav. (*Začne jesti.*) Ej, moj dragi Tibor, ti bo kaj dolgčas, ko bo ta celica prazna?

TIBOR: Gotovo ne bo dolgo. Morda že jutri dobim novega jetnika.

BRUNO: Si pa ječar, ki si ga človek za zadnjo uro lahko samo želi.

TIBOR: A misliš? Moji nadrejeni imajo o meni čisto drugačno mnenje.

BRUNO: Kaj še sploh delaš v teh zaporih? Moral bi ven. Si najti kakšno drugo delo.

TIBOR: Danes je težko dobiti redno službo. Jaz pa imam družino.

BRUNO: Boš pozdravil, prosim, svoji hčerkici? Koliko sta že stari?

TIBOR: Osem in devet. Pozdraviti pa jih ne bom mogel. Doma o svoji službi nikoli ne govorim.

BRUNO: Torej tvoji deklici sploh ne vesta, kdo je Giordano Bruno?

TIBOR: Vesta. Toda ne vesta, da sem jaz njegov stražar.

BRUNO: Zakaj pa jima tega ne poveš?

TIBOR: Ker se te bojita. Otroci na ulici s tvojim imenom strašijo drug drugega. Predstavljaš jim razbojnika in hudiča. Ne vem, kaj bi rekli, če bi zvedeli, da sem jaz stražar človeka, ki jima vzbuja takšen strah.

BRUNO: Smejali bi se. Verjetno bi spoznali, da ta strah sploh ni tako velik, kot o njem govorijo.

TIBOR: No, ja; morda jima nekega dne res povem. Povem resnično zgodbo o Giordanu Brunu. A prej naj še malo odrasteta. Ni treba, da bi že tako majhni morali vedeti za vse grdobije odraslih.

BRUNO (*neha jesti*): Tako. Povečerjal sem.

TIBOR: Hiter si.

BRUNO: Pravzaprav ni bilo kaj jesti. Sama voda. Kruh bom pojedel kasneje.

TIBOR (*vzame Brunovo posodo*): V redu. Nocoj te bom prišel zgodaj buditi. Po vse, ki so določeni za grmado, pridejo že sredi noči.

BRUNO: Ti me kar zbudi, ko bo treba. Saj veš, da nikoli prav ne spim.

TIBOR: To jima bom povedal. Svojima deklicama bom povedal, da sem nekoč stražil človeka, ki ni nikoli spal. Ure in ure je presedel s prekrižanimi stopali na stegnih in z zaprtimi očmi. Potem je malo hodil, poležaval in spet je sedel ter mižal. Kako se nikoli ne utruji, sem se spraševal. In kaj mu hodi po mislih, da lahko to počne? Pa toliko časa? Zdaj lahko štejem že leta. On pa je še vedno enako spočit, enako mlad.

BRUNO: Človek, ki ne spi, bedi, ti bosta rekli.

TIBOR: Toda ti tudi bediš ne. Povej mi, kaj si ves ta čas delal, ko nisi ne spal ne bedel?

BRUNO: Živel sem, Tibor, živel.

TIBOR: No, ja, tak je pač bil ta Giordano Bruno. Pa saj mi nihče ne bo verjel, ko jim bom začel pripovedovati o tebi. Če pa že, bodo rekli, ta ni bil normalen, in najbrž je kar prav, da so ga skurili.

BRUNO (*se začne smejati*).

TIBOR: Žal. Ljudje pač tako razmišljajo. Kaj jaz morem? Zdaj pa grem. Ne bom te več motil.

BRUNO: Ne motiš me.

TIBOR: Ne, ne; jaz že vem, kdaj se moram umakniti.

BRUNO: Prav. Zbuditi me pa le pridi pravočasno.

TIBOR (*po dolgem premolku*): Pa kaj te res ni nič strah?

BRUNO: Ne.

TIBOR: No, ja; ti že veš... (*Odide.*)

BRUNO (*obstane sredi ječe s kosom kruha v rokah; začne ga jesti, smehlja se; čez čas nadaljuje*): Kaj je smrt življenju? Kaj je zemlja nebu? Kaj je onstran sveta oblik in razlik? Kaj onstran večnega umiranja in rojevanja? Kaj se skriva pod površjem valovanja sprememb? Kaj je ptica, ki preleti nebo? In kaj nebo, ki ostane za njo in je bilo tu že mnogo pred njo? Velika Pot – Večno Eno, neminljivo Eno, glas tišine, podoba praznine...

Četrty prizor

(Sredi noči. Tibor je zaspal pred vrati. Bruno hodi v krogu. Nastopi Roberto Bellarmino. V poltemi zadene ob spečega Tiborja.)

BELLARMINO: Spiš?

TIBOR (*zmeden*): Kdo je?! Kdo je?!

BELLARMINO: Spiš? Na delovnem mestu spiš?

TIBOR: A, vi ste?

BELLARMINO: Vstani in odidi. Počakaj me pred vrati.

TIBOR: Razumem, gospod inkvizitor. (*Odide.*)

BELLARMINO (*vstopi v Brunovo celico in nekaj časa molče opazuje Bruna, ki hodi v krogu*).

BRUNO: No, in? Boš kaj rekel?

BELLARMINO: Jaz nisem tvoj morilec.

BRUNO: Vem.

BELLARMINO: Prisilili so me.

BRUNO: Hočeš reči, zlomili so ti svobodno voljo.

BELLARMINO: Nisem vzdržal. Pritiski so bili premočni.

BRUNO: Oprostim ti. Od samega začetka je bilo vse tako zastavljeno, da sem moral biti obsojen. Tudi papeževa ponudba za pomilostitev ni bila nič drugega kot Judežev poljub.

BELLARMINO: Klement VIII. je zahteval tvojo smrt.

BRUNO: Meni je popolnoma vseeno, kdo je in kdo ni moj morilec. Ni se mi treba ukvarjati z njegovim iskanjem in obtoževanjem. Jaz moram samo umreti. Mene se razprave o tem, ali je moja smrt pravična ali krivična, ne tičejo.

BELLARMINO: Mene pa. Zaradi tebe ne morem več spati.

BRUNO: Občutek krivde, ki traja dlje kot tri minute, je nesmiseln in z vidika duševnega zdravja škodljiv. Tri minute so namreč povsem dovolj, da se človek zave napake, ki jo je storil.

BELLARMINO: Pa potem? Kaj pride po tem?

BRUNO: Nič. Napako je treba popraviti, če se seveda še da.

BELLARMINO: In če se ne da?

BRUNO: Potem si jo je treba zapomniti, da naslednjič ne bi storili iste. Ponavljanje istih napak je brezkoristno mučenje samega sebe.

BELLARMINO: Giordano! – Ne bodi presenečen, ko ti bom povedal, zakaj sem tu.

BRUNO: Težko bi me še s čim presenetil.

BELLARMINO: Prišel sem, da te odpeljem od tod.

BRUNO: Ti me boš odpeljal na Cvetni trg? Od kdaj pa inkvizitorji osebno vodijo svoje žrtve na morišče?

BELLARMINO: Organiziral sem tvoj pobeg.

BRUNO (*za začne smejati*).

BELLARMINO: Ne smeješ se! Zunaj čakajo konji. Jutri zvečer boš že na ladji.

BRUNO (*še vedno v smehu*): Roberto, moj ubogi Roberto, kaj pa vendar počneš?!

BELLARMINO: Zgodila se je krivica, ki je ne morem dopustiti. Prisiljen sem bil, da te obsodim. Zato te imam pravico rešiti.

BRUNO: Moje življenje je končano. V meni ni ničesar več, kar bi me vezalo na zemljo.

BELLARMINO. Torej ne greš?

BRUNO: Nobenega razloga za pobeg ne vidim.

BELLARMINO: Pomagati sem ti hotel.

BRUNO: Sebi, ne meni.

BELLARMINO: V meni vse gori!

BRUNO: Vem. Slabo vest imaš. Pregarja te občutek krivde. Toda, Roberto! Jaz nisem pravi vzrok tvoje bolečine. Vzrok trpljenja si ti sam. Izigrali so te. Ves čas si bil samo sredstvo v rokah Katoliške cerkve, pa tega nisi vedel ali nisi hotel vedeti. Žrtev si, tako kot jaz. Žal veliko bolj tragična.

BELLARMINO: Pred petnajstimi leti se mi je zgodilo nekaj podobnega. V srcu sem čutil isto bolečino, preganjal me je isti nemir. Šlo je za primer neke mlade ženske, obtožene čarovništva. Četudi so vsi dokazi govorili, da je sodelovala pri tajnih obredih, se mi je zdela ves čas nedolžna. Ničesar se ni bala, vsa mučenja je prestala takorekoč brez posledic. Odgovarjala je iskreno in je do konca ostala mirna, z neko nerazložljivo radostjo v sebi. Na zahtevo škofa, ki me je obtoževal, da paktiram s satanisti in mi grozil z izobčenjem, sem jo moral obsoditi. V noči pred usmrtitvijo sem prišel k njej v ječo in jo odpeljal na prostost. Sam sem organiziral pobeg. Plačal sem konje in čoln. Po reki je odšla do prvega morskega pristanišča, kjer se je vkrcala na ladjo in za njo se je izgubila vsaka sled. Po tem dogodku sem začutil v duši velikansko olajšanje. Čutil sem, da sem storil veliko in plemenito dejanje. Ohranil sem čistost sodniškega poklica. Omogočil sem, da je zmagala pravica.

BRUNO: Pri drugih obsojencih nisi nikoli čutil potrebe, da bi jim pomagal ali jih skušal rešiti?

BELLARMINO: Včasih sem sicer zaznal kaj podobnega, toda nikoli s tako silovitostjo.

BRUNO: Potemtakem si razlikoval med resnično in navidezno krivdo oziroma nedolžnostjo.

In kaj ti je bilo pri tem merilo?

BELLARMINO: Notranji občutek. Čustvo.

BRUNO: Pri drugih obsojencih torej nisi doživel nikakršnega pozitivnega čustva?

BELLARMINO: Sem. Toda ta čustva so bila drugačna – neizrazita, pomešana z dvomi. Samo v tej ženski je bilo nekaj, kar me je v celoti prepričalo v njeno čistost.

BRUNO: Dragi moj Bellarmino! Zgodilo se ti je nekaj najbolj človeškega. Dotaknila se te je ljubezen, to bo, to. Iz te ženske te je verjetno prvič in zadnjič v življenju ogovorila ljubezen.

BELLARMINO: Na nek način sem bil res zaljubljen vanjo.

BRUNO: Kakšna škoda, da se nisi zaljubil še v koga!?

BELLARMINO: Ta ženska je bila v resnici nedolžna. Ne glede na moja čustva.

BRUNO: Kako pa to veš?

BELLARMINO: Leta sodniških izkušenj ti izostrijo občutek, s katerim lahko jasno prepoznaš, kaj se dogaja v obtoženčevi duši. Ta ženska ni nikomur ničesar hotela. S čarovništvom se je ukvarjala, ker je v tem uživala, in to je bilo vse. Rada je imela življenje. Nikogar ni ničesar obtoževala. Nikjer ni iskala sovražnikov in krivcev za nesrečo, da se je znašla v rokah inkvizicije. Rekla je, obsodite me, če hočete. Moja duša je čista. Meni se ne more nič zgoditi. Bog je z menoj.

BRUNO: Od drugih nisi nikoli slišal ničesar podobnega?

BELLARMINO: Slišal sem že, slišal. Toda nobena izjava ni bila tako prepričljiva, tako resnična.

BRUNO: Seveda ne! Ko pa si do vseh drugih čutil samo prezir in sovraštvo! Zato so se ti vse sodbe zdele pravične. Zmešalo se ti je, Bellarmino!

BELLARMINO: Ne. Ves čas sem se zelo jasno zavedal, kaj delam. Spoštoval sem pravna določila inkvizicijskih zakonov. Ugotavljal sem skladnost prekrška in zakonskega predpisa. Če sta se ujemala, sodbe ni bilo težko izreči. Ravnal sem po črki zakona.

BRUNO: Kaj pa je pri vsem tem počela tvoja pamet?

BELLARMINO: Opravljal sem svoj poklic.

BRUNO: In se nisi nikoli zamislil nad njim?

BELLARMINO: Ko sem se odločil zanj, sem vedel, kakšno delo me čaka. Četudi sem kdaj doživel trenutke malodušja, nisem nikoli v celoti podvomil, če je to, kar počnem, v resnici dobro. Nisem se spraševal, ali so zakoni, ki jih izvršujem, pravični, ali je v njih zares izražena božja volja. Izreki sodb so bili zame rutina. Vse dokler nisem naletel nate. Pri tebi se mi je vse zalomilo.

BRUNO: No, me veseli, da se danes končno zavedaš, kako si vsa leta sodil po zločinskem pravu. Vse sodbe, ki si jih izrekel, so zločin, ki te bo bremenil, dokler boš živ. Bog je vsakomur dal lastno pamet in vest. Zato tisti, ki ju noče uporabljati, še posebej, če to počne zavestno, dela zoper njega. Četudi je sodnik samo izvrševalec zakonov, se ne more izogniti odgovornosti, da sodi tudi po svoji vesti.

BELLARMINO: Kaj naj storim?

BRUNO: Najmanj in največ, kar lahko storiš je, da nehaš soditi. Da si se odločil rešiti mene, je čisti nesmisel. Jaz ne potrebujem pomoči. Če bi se hotel, bi se že zdavnaj rešil. Sam. Podcenjuješ me, Bellarmino! Misliš, da človek, kakršen sem jaz, ne pozna magij in obredov, s katerimi bi si vrata Angelskega gradu že tisočkrat odprl?

(Vstopi Tibor.)

TIBOR: Gospod inkvizitor, mestna straža je prišla.

BELLARMINO: Naj še malo počaka.

TIBOR: Jim bom povedal. *(Odide.)*

BELLARMINO: Ti si moj poraz. Popolni poraz! Odvzel si mi še zadnje upanje, ki sem ga imel. Kako bom živel, ko pa v meni ni več ne volje do življenja, ne volje do dela?! Ne vere v Boga!

BRUNO: Roberto, jaz sem ti odpustil. Zaradi mene ti res ni treba imeti slabe vesti.

BELLARMINO: Tako si se zarasel vame. Od znotraj si me prežrl. Ne morem več misliti tako kot sem lahko še včeraj. Bruno, kaj si napravil iz mene?! *(Pade predenj na kolena in zajohče.)* Odreši me, prosim!

BRUNO *(ga z roko poboža po glavi)*: Pomiri se, pomiri. Tudi brez tebe bi bila moja usoda taka, kot je. Sem pač živel v takšnem času, med takimi ljudmi.

BELLARMINO (*še vedno na tleh*): Giordano, prosim te, stori mi uslugo! (*Vzame iz svojega žepa majhno stekleničko.*) Umreti v živem ognju ni lahko. Večkrat sem videl, kako se ljudje mučijo, preden izgubijo zavest. To je steklenička, ki ti lahko olajša smrt. Dovolj je požirek in v nekaj minutah te ne bo več.

BRUNO: Zakaj to počenjaš, Roberto?

BELLARMINO: Ne vem, ne vem...

BRUNO: Ponujaš mi beg, ponujaš mi strup – dejanja, s katerimi me samo ponižuješ!

BELLARMINO: Ne, ne! Tega nisem hotel!

BRUNO: Če bi bil kdo drug, bi me tvoji predlogi skoraj gotovo osrečili. Tako pa z njimi lahko onesrečiš le samega sebe.

BELLARMINO: Tega ne počnem jaz. Nekdo drug dela to v meni. Kot bi se neka tuja duša polastila mojega telesa in zdaj skozi mene počne stvari, ki jih jaz sicer nikoli ne bi. V popolni vročičnosti sem organiziral tvoj pobeg. Niti minute nisem mogel biti pri miru, dokler ni bilo vse pripravljeno. Šele potem mi je nekoliko odleglo.

BRUNO: In zakaj si prinesel strup?

BELLARMINO: Ker je nekdo v meni dejal, morda ne boš hotel pobegniti, ali pa nas ujamejo na poti – to bi bila rešitev za vse: zate, zame in za spremljevalce.

BRUNO (*se začne smejati*): Vidiš, če bi bil v meni tak strah kot je v tebi, bi se lahko o vsem sporazumela. Do procesa najbrž sploh ne bi prišlo. Tako pa si bova ostala do konca tuja. S to razliko, da jaz tebe lahko razumem, ker je bilo nekoč tudi mene strah, ti pa mene ne, ker nisi nikoli živel brez strahu. Bog te blagoslovi, Bellarmino, resnični, notranji Bog!

(*Ponovno vstopi Tibor.*)

TIBOR: Poveljnik straže sprašuje po vas, gospod inkvizitor!

BELLARMINO: Povej mu, da prihajam.

TIBOR: Boste vi odvedli Bruna?

BELLARMINO: Ne. Ti ga boš.

TIBOR: Potem moraš z menoj, Giordano.

BELLARMINO: Srečno pot!

BRUNO (*pride do Bellarmina in ga objame*): Srečno, brat! (*Nato odide s Tiborjem.*)

BELLARMINO (*počaka, da odideta, potem sede v meditacijski položaj, v katerem je običajno sedel Bruno in zapre oči; čez čas sname križ, ki ga je imel obešenega okrog vratu, vzame stekleničko strupa in jo spiže; potem se v smrtnem krču zgrudi in umre*).